

Carmel Navarro i Llombart (Constantí Llombart)

Per Josep Sanchis Pino

València, 22 de gener de 2015

El present treball inclou una breu biografia de Constantí Llombart i una relació exhaustiva de la seua obra. Alguns dels títols de les seues obres tenen un enllaç a pàgines web a on se poden consultar o descarregar completes.

Apunts biografics

En el sí d'una família humil, obrera, formada per Carmel Navarro i Pertegás i Maria Llombart i Hueso, que ja contava en dos fills, Maria i Terenci, naix en València, el dia 8 de setembre de 1848, el tercer i últim fill, al que bategen en el nom de Carmel.

El pare desapareixerà molt pronte de la vida de Carmel i ni tan sols una vegada l'evocarà en cap dels seus escrits. La mare és absorbent, interessada; és l'ombra que sempre permaneixerà junt al fill, be chiquet, be ya major. Carmel passa els primers anys de la seua infància, enjugassat, entre el carrer de la Bosseria, el Mercat, la Llonja... A l'hora d'anar a l'escola, sos pares, fent un esforç, el porten a les Escoles Pies, pero ell pensa ben poc en l'estudi i molt més en el joc i en estar pel carrer. Degut precisament al seu fracàs en els estudis, els seus pares el porten, a la força, a l'escola d'En Macari Asensi. Les poques ganes d'estudiar de Carmel se junten en la rudea i la violència del mestre, tot lo qual farà que l'escola es convertixca en un lloc de suplici, quan no de tortura. Ell, quan vullga, llegirà, estudiarà, i ho farà voluntàriament, conscientment: serà un autodidacta.

Pla de València (fragment), de Tomàs Vicent Tosca.
Llocs de la Ciutat per a on trancorregué l'infància de
Constantí Llombart

Ya passats els acontenyiments de 1854 -la Revolució i la pesta- la tranquil·litat en València va recuperant-se. Carmel deprén a llegir. El coneiximent de les lletres porta en ell l'alegre descobriment de tot allò que el rodeja. Lo que més li crida l'atenció, de tot lo que l'envolta, és el ròtül de "Imprenta y libreria de Laborda".

Mercat de València ciutat, Ca. 1888. Foto Esplugas.
Archiu de Rafael Solaz

Un bon dia el chiquet entra en la llibreria, agarra un llibre de versos i comença a llegir-los. El chiquet llig be. Laborda assentix en el cap. Ya té una ocupació vàlida per a les hores d'oci. Ad ell mateix li agrada lo que llig; i "a poc a poc -diu- es va despertar en mi un vivíssim afany de conéixer un atre gènere de lliteratura". [LEÓN ROCA, 1995].

Pero el temps passa. Estava en els albors de la joventut. Havia abandonat tota classe d'estudis. Ho expressa aixina: "Manifestí, a mos pares, vehements desijos d'abandonar per complet els estudis i dedicar-me a un ofici". [LEÓN ROCA, 1995].

Es va decidir per un taller d'enquadernació. Li agradava estar rodejat de llibres i de papers. El mestre enquadrador advertí pronte la naturalea del chicon. Era excessivament concentrat i discret. De deixar-lo, s'haguera passat tot lo dia llegint.

Despuix de la llectura, sense orde, de tota classe de lliteratura, li arriben les picoretas de l'escritura. Ell a soles, sense mestre, deprenqué a escriure versos. Escrigué el seu primer romanç, en versos endecasílaps, titulat *Al mar*.

Als setze anys la casualitat el va fer escriure la seua primera obra, un joguet valencià d'ambient popular titulat *En lo Mercat de València*. I, entusiasmat per l'èxit teatral, escrigué un milacre, tret de la vida de Sant Vicent Ferrer, *La Calumnia Castigada*; pero entropeçà en una circumstància desconeguda per ad ell, la censura eclesiàstica, que no va poder salvar, i el milacre no es representà.

Per aquella época ya destacaven els escriptors formats entorn a *El Liceo*, societat recreativa que alcançà renom com a entitat lliterària. Entre estos escriptors es trobaven Vicent Wenceslao Querol, Rafael Ferrer i Bigné o el mateix Teodor Llorente i Olivares, que el 1 de febrer de 1866 fundà el diari *Las Provincias*.

En el periòdic *La Gaceta Popular* Carmel publicà un poema titulat *A València*, primera manifestació poètica de cert alcanç i primer testimoni públic del seu valencianisme. Només li publicaren este poema; s'havia d'esforçar més.

No conseguia formar part d'un círcul d'influents escriptors; fins ad aquell moment se l'ignorava. Tant es aixina que inclús se'l va ignorar a l'hora de confeccionar la *Corona Poètica* que es va editar aquell any (*Corona poética en honor de la Santísima Virgen de los Desamparados, en las fiestas del segundo centenar de su traslación a la actual capilla*, Juan Mariana y Sanz, València, 1867).

El destí es complaïa en acumular resistències i dificultats, potser en el propòsit de temprar la seua voluntat, pero en el fondo se sentia decepcionat.

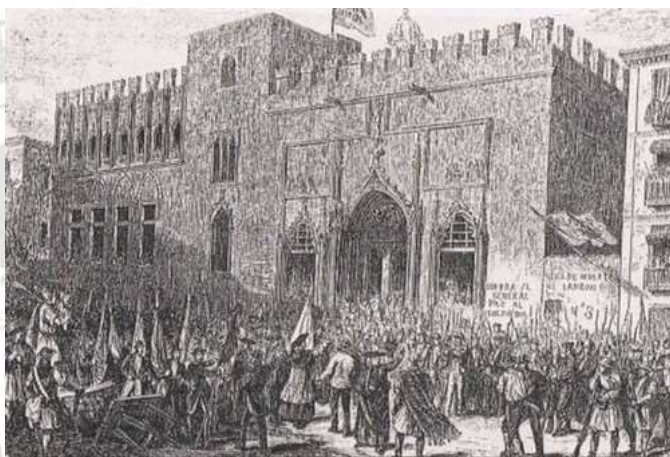
Aixina arriba l'any 1868, l'any de les sorpreses en la política. Espanya es troba en la Facenda exhausta, en l'opinió pública dividida, en un greu i creixent malestar social i en brots d'indisciplina en l'eixèrcit. Tot açò dona pas al triump de la revolució *La Gloriosa* i a la caiguda

d'Isabel II. La revolució de 1868 fon per a Llobart, segons la seua pròpia confessió, "la revelació d'un món desconegut". Prengué part activament en ella, col·laborà en *El diablo cojuelo* i escrigué una sèrie de *Cants republicans* que obtingueren certa popularitat.

En lo lliterari, també en 1868 la celebració dels Jocs Florals de Barcelona tingué una especial transcendència, perquè reuní, junt a poetes catalans, poetes de Provença, Mallorca i València - Llorente, Querol, Bigné i Labaila-. El certamen donà molt que parlar, ja que estigué presidit per un gran sentiment patriòtic i per l'idea de compartir una llengua més o manco comuna. Els poetes valencians, encapçalats per Llorente, no tots estaven d'acort en esta unitat. Llorente en aquells temps nomenava "llengua llemosina" a la llengua valenciana; ho feya per mantindre la diferenciació en el català. Carmel Navarro degué permanéixer al marge d'esta qüestió, tant per la seua joventut, com pel propi convenciment de que es prescindia d'ell.

Passa el temps i el 11 de febrer de 1869 es celebren eleccions generals. En Madrid guanyen Prim i els caps de *La Gloriosa*, però en València triumpfen els republicans federals. La victòria dels republicans feu que proliferaren els periòdics i s'organisaren nombroses reunions polítiques o tertúlies.

Junt a uns altres amics Carmel funda Joventut Republicana, a l'hora que organisen una tertúlia a on este devia explicar lo més sentit per ad ell de la seua terra, la Història de València.

"La Gloriosa", jornada revolucionaria en la plaça del Mercat de València ciutat, 1869. Arxíu de Rafael Solaz

Els sagnants successos d'octubre de 1869 –saldats en uns 600 morts–, en motiu de l'orde de desarmament de la Milícia Nacional, provocà l'edició de diverses obres, tant teatrals com històriques; i Carmel, que els va viure intensament, sis mesos més tart, el 13 d'abril de 1870, publicà el diari titulat *La Propaganda Republicana*, que durà fins al més de juny.

A pesar del nomenament per les Corts espanyoles d'Amadeu de Saboya com a rei el 16 de novembre de 1870, en València es mantenien vives les idees republicanes. Carmel Navarro col·labora tots els dies en el Centre Popular, situat en la plaça de Mossén Sorell, creant poesies i lletres per a l'Orfeó Republicà; este treball li val el títol honorífic de "Soci de mèrit".

En esta época en València s'estava donant un canvi. Apareixen, sobre tot en teatre, obres escrites en valencià d'autors com Palanca, Labaila, Escalante, Ferrer...; la qual cosa li crida l'atenció a Carmel, que també decidix donar un canvi en la seua vida, naix Constantí Llobart.

A partir de l'afortunada frase de Víctor Balaguer, referint-se a la llengua: "*Morta diuen que és, més yo la veig viva*", per gràcia de l'amor i del carinyo dels seus fills, la "Morta" anava a tornar a la vida, anava a tornar a ser, a renàixer: la Renaixença apareix com a moviment sociocultural, en voluntat de transcendir l'àmbit purament lliterari al que s'havia reduït fins al moment.

Constantí Llobart, contant en el solage de les seues llectures dels clàssics, fetes des de la seua vinculació a les lletres, publica, en 1872, *Niu d'abelles*, obra en la que fa una crida a l'intel·lectualitat valenciana, ja que considera que "si ells volgueren, encara podien fer alguna cosa més per la pàtria i la lliteratura". [LEÓN ROCA, 1995]. Ell, pel seu compromís en la llengua valenciana, arriba a oferir-se per a escriure un "Tractat d'Ortografia Valenciana".

Niu d'abelles acabà en el quint número i ha quedat com una curiosa obra de l'ingeni valencià. És la primera gran tentativa de Llobart en quant a exposar les seues idees, i s'ha considerat com la primera pedra de lo que anava a ser el monument literari de la Renaixença.

En l'estiu de 1872, junt a la publicació del primer drama de Constantí Llobart, *Justícia contra justícia*, es celebrava esplendorosament la segona edició de la Fira de Juliol de València, en el marc de la qual més tart prendria forma la seua gran obra: la fundació de la societat Lo Rat Penat.

Constantí continua sent un poeta de brusa i espartenya al que busquen per a fer composicions en vers en motiu de les festes de carrer, pero ell no pot abandonar la tristor i la desesperació. La situació familiar s'agrava. La mare no pot dissimular l'amor i carinyo que té per este fill tan bo i dadivós, i ha de renunciar a poder conuiuere en els altres dos. Maria i Terenci abandonen la casa. Llobart i sa mare es traslladen a una habitació d'un pis del carrer Corders.

A finals de 1872 Llobart escriu un drama social, en tres actes i en vers, lligat a l'estat polític en el que es trobava el país, titulat *La esclavitud de los blancos*, en el qual se demana l'abolició de les quintes. L'obra s'estrenà, junt ad unes altres, el 1 de febrer de 1873 en el teatre-café del carrer de Russafa, local a on es juntava lo més "fi" de la classe mija valenciana.

Esta representació -que es fa uns dies abans de l'adveniment de la República el 11 de febrer- d'una obra essencialment republicana fa que es vinga a considerar a Llobart com l'únic autor dramàtic revolucionari que existix en València.

En col·laboració en Josep Sanmartín i Aguirre publica una col·lecció de faules, *Flores y perlas*.

Enmig d'esta agitada vida social, el 10 de juliol es proclama el Cantó Valencià, i el Govern Central nomena a Martínez Campos Capità General de València, lo que motivà el bombardeig de la ciutat. El 8 d'agost el general Martínez Campos fea la seua entrada en València, en lo que s'acabà pràcticament la República en Espanya.

Com a conseqüència de tots estos acontejiments, Llobart escriu el llibre *Trece días de sitio, o los sucesos de Valencia*, en estil periodístic i en l'objectiu d'informar. Llobart "no renúncia a la seua condició d'obrer, al seu treball, que li proporcionarà: 'un pa i un llibre'". [LEÓN ROCA, 1995]. És un home tranquil, sense ambicions.

Constantí Lombart, d'Ignaci Pinazo, 1885

A pesar de la guerra que es vivia a lo llarc del país entre republicans i carlistes, 1873 acabà en bones perspectives per a Llobart, puix el 3 de novembre començà a col·laborar en *El Mercantil Valenciano*: articles, sonets, versos, poesies, faules, van apareixent assíduament en el diari. També, junt en Joaquim Balader, escriu una peça teatral per als Chiquets Òrfens del Coleje de Sant Vicent Ferrer, que en esta ocasió conta en l'aprovació de la censura eclesiàstica.

Mentrestant la guerra entre l'eixèrcit i els carlistes continuava. Uns acontejiments ocorreguts llunt de València ciutat portaren la sossobra a Llobart i als seus amics, ya que es va decretar la movilizació de cent vinticin mil hòmens, agarrant de ple al nostre poeta. Existia la possibilitat de lliurar-se del servici militar en tres mil pessetes, pero Constantí no les tenia. Els seus amics prepararen l'edició d'un llibre de poemes, *Flores de adelfa*, i, entre la seua venda i unes altres ajudes, conseguiren evitar la movilizació de Llobart.

Esta actuació desinteressada fa molta en la seua ànima senzilla i decidix canviar. S'oblida de la lliteratura ideal, maravillosa i romàntica, que també cultivava, i es centrarà més en les realitats quotidianes i populars, a l'hora que la farà més comprensible per a tots.

Llombart es dirigeix als escriptors valencians sense distincions. Els demana escrits sobre València, i el 22 de novembre de 1874 apareix per primera vegada *El Calendari de Lo Rat-Penat*, fundat i dirigit per ell mateix, obra esta que serà considerada referent del moviment de la Renaixença. En l'aparició del número u, a pesar de que no participaren tots els poetes que volia Llombart, sí que es donà el reviscolament buscat de la llengua materna.

A principis de l'any 1875 el nou rei, Alfons XII, visita València. En la Fira de Juliol d'aquell mateix any Llombart creà un concurs lliterari en "llengua llemosina" en dos únics premis: una ploma d'argent i un retrat de Cervantes, est últim com a tribut a l'exaltació que este feu de la llengua valenciana.

En esta época el pensament de Llombart se centra en la creació d'una "Acadèmia" com a orgue per a orientar la llengua, un periòdic de propaganda activa, la "Biblioteca Valentina" i, tot açò, passant inexcusablement pels Jocs Florals.

Degut a la penuria econòmica provocada per una vida que es pot calificar de bohèmia, dedicada fonamentalment al conreu lliterari, per a sobreviure adaptà una comèdia francesa, *La corona del martiri*, i escrigué un joguet còmic, *La sombra de Carracuca*. Estes obres teatrals les consideraria més tart el propi autor com la part negativa de l'obra d'art com a creació, i en elles donà per conclosa la seua activitat com a comediògraf.

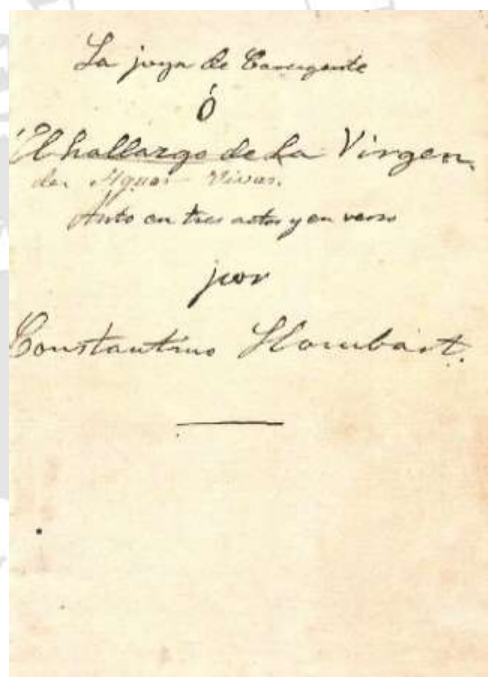
El seu temps lliure el dedica ara a l'investigació de l'història i la lliteratura valencianes. Fruit d'este treball, el 31 de maig de 1876 publica el llibre *Obres festives compostes segons antiga, general y molt rahonable tradició pel pare Francesch Mulet, frare profès dominico*. Es tracta d'un personage fantàstic, un poc irreal i humoriste de sal grossa. L'edició en l'aspecte econòmic va ser un fracàs.

Els poetes de la facció *llorentina*, tan comeditos en els seus entusiasmes, no comprenien esta publicació, i se va creant un clima de diferenciació estètica, que alluntà més que uní.

Llunt de les cerimònies ampuloses i dels actes oficials Llombart continua treballant, i en esta ocasió mamprén l'edició del periòdic satíric titulat *El Pare Mulet*, que apareix el 9 de giner de 1877 i que tingué un gran èxit. Pero, en criticar la precària riquesa dels arcs de triomf i de les penjadures que es colocaben en València per a rebre al rei Alfons XII, se decretà la seua suspensió el 7 de març de 1877.

Açò no l'acovardí i mamprengué l'edició d'un altre periòdic, també satíric, titulat *El Bou Solt*.

Del seu treball constant es fa resò la premsa dient: "En Constantí Llombart està, actualment, traent una còpia fidel de les *Troves en lahors de la Verge Maria*, de la qual donarà molt pronte a l'estampa una elegant edició". Llombart no pogué dur a terme este projecte, pero va rescatar de l'oblit esta joia lliterària valenciana.

La joya de Carcagente ó El hallazgo de la Virgen de Aguas Vivas, 1881. Obra manuscrita de Constantí Llombart.

També col·labora en unes altres publicacions, traduïx noveles i llibres, inicia el projecte d'editar la "Biblioteca Valentina" rescatant llibres com *Alabanzas de las lenguas*, *Lo procés de les olives*, *La brama dels llauradors* i les col·leccions dels periòdics festius *La Donsayna*, *El Tabalet* i *El Sueco*, fundats i dirigits per Bernat i Baldoví.

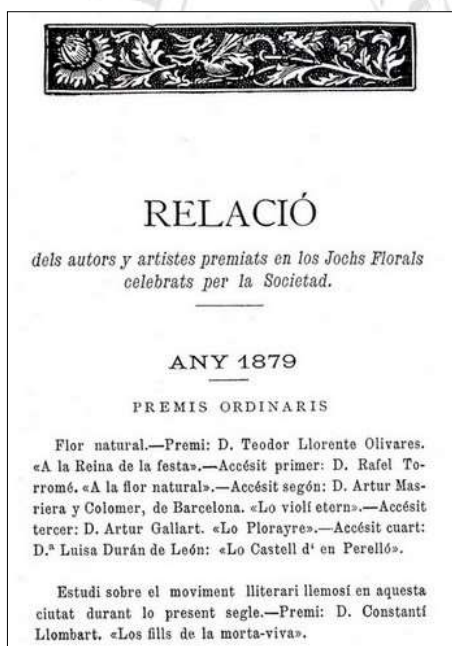
En 1878 publica *Tabal y donsayna*, un recull sobre les festes que se celebren en València; quan al mateix temps apareix el tercer número de *Lo Rat-Penat*, almanac llemosí.

I arribem a una fita important, el 30 de juny de 1878. En una reunió de l·literats, i al finalisar la llectura d'un poema de Lladró i Mallí, Llombart prengué la paraula. Era l'ocasió que estava esperant, ya que allí es trobaven reunits molts poetes i escriptors, per a manifestar els seus desijos de que València celebrara, a imitació de Barcelona, els "Jochs Florals", durant la Fira de Juliol. Era una visió de futur que ajudaria al conreu i desenroll de la llengua valenciana.

Llombart, fidel als seus pensaments, propongué la creació immediata d'una Societat dels Jocs Florals de València i de la "Biblioteca Valentina", a l'hora que oferí el seu *Almanach Lo Rat-Penat* com a orgue oficial de la Societat.

Al principi, Llorente ficà alguna objecció a l'establiment dels Jocs Florals com a institució permanent, mentres que Llombart considerava que era una manera d'anar despertant en València l'amor per la llengua i el seu conreu. [SALA GINER, 2011].

A continuació es va nomenar una comissió per a redactar els estatuts i buscar col·laboradors. En la reunió celebrada el 14 de juliol s'aprovà el títol de la societat: Lo Rat Penat, Societat d'Amadors de les Glòries de València i son antich Realme, i la nit del 31 d'aquell mes, últim dia de la Fira de Juliol, en el Pabelló Municipal instalat en l'Albereda, naixia oficialment la societat Lo Rat Penat. Llombart tingué l'honor de fer el discurs inaugural, que titulà "Excelències de la llengua llemosina".

Relació de premis dels primers Jocs Florals, 1879

Llombart, que ad estes altures de la seua vida ya tenia clar que "per a que els valencians lliguen en la seua llengua cal donar-los a llegir gènere festiu, graciós, en el que puguen riure, encara que la gràcia siga grossa i basta, pero sense grans dificultats ortogràfiques", [LEÓN ROCA, 1995], atenent ad estes condicions el 1 de setembre de 1878 va començar la col·lecció titulada *Tipos d'auca*, en la que retrata als personages que a diari es movien pels carrers de València.

Enmig de tant de treball publica un altre llibre, *Abelles y abellerols*, que conté epigrames festius, publicació que li reporta els dos primers reproches a la seua creació (*Las Provincias*, 21 de novembre de 1878); una d'elles per l'ortografia utilisada.

Mentriamentres, Terenci, germà de Constantí, és cridat a files; el destí, Cuba. Llombart, en l'intent de recaptar quatre mil quinzets per a redimir a Terenci, organisa

una funció teatral, que es tanca en un gran fracàs.

El 3 de febrer de 1879 es fea pública la Convocatòria dels primers Jocs Florals organissats per Lo Rat Penat. Llombart concedia de premi un "Iliri d'argent" a la millor col·lecció de "Faulas" per a colegials.

Arribat el dia, en el Teatre Principal, Feliu Pizcueta, com a President de Lo Rat Penat, feu el primer discurs de mantenedor dels Jocs Florals de la Ciutat i Regne de València. El secretari

llegí l'acta dels premiats. El poeta Teodor Llorente conseguí la Flor Natural, i Constantí Llobart rebé el "Premi d'argent" per l'estudi del moviment lliterari llemosí en l'obra titulada *Los fills de la Morta-Viva*. Es tracta d'una biobibliografia d'escriptors valencians, que d'alguna forma continua l'obra de Rodríguez, Ximeno i Fuster.

Sobre l'obra premiada en els Jocs Florals, opina León Roca que "difícil, quan no impossible, és trobar, ni ans ni després dels temps de la Renaixença, una atra obra que en extensió i ambició, siga superior a la que va anar escrivint Llobart segons la donava a la publicitat. El bosqueig que presentà als Jocs Florals i que li varen premiar, no era més que el breu anunci d'una obra que ni el mateix autor sabia a quins abismes d'erudició i paciència s'entregava". [LEÓN ROCA, 1995].

L'obra és publicà en quaderns semanals de huit pàgines al preu de "mig quinzet". El llibre final és un compendi d'història de la lliteratura llemosina, des del temps de Carles Ros fins al moment de la publicació. Un volum impressionant de setcentes huitantatrés pàgines. No es sap, ni quant de temps li costà a Llobart, ni d'a on tragué les senyes, per a la seua confecció.

En gran esforç Llobart ha arribat a la seua plenitud creadora i a la madurea lliterària. Aixina, en agost de 1879 rebé una gran alegria al publicar el seu discípu Manuel Lluch Soler un opúscul sobre ell titulat *Apuntes biográficos*.

Per contra, l'any 1880 fon un any roïn i difícil per a Constantí, es troba desenganyat tant del *Almanach de Lo Rat-Penat* com de la Societat, que no avançava en la publicació del Diccionari i la Gramàtica, pero també pels recels i les desavenències entre els dirigents de l'entitat. A més fon empresonat en les Torres dels Serrans per orde del Governador en motiu de la publicació d'unes auques, i assistia desmoralisat a la mort de tres amics molt estimats: Manuel Carboneres, Vicent Boix i Josep Maria Bonilla.

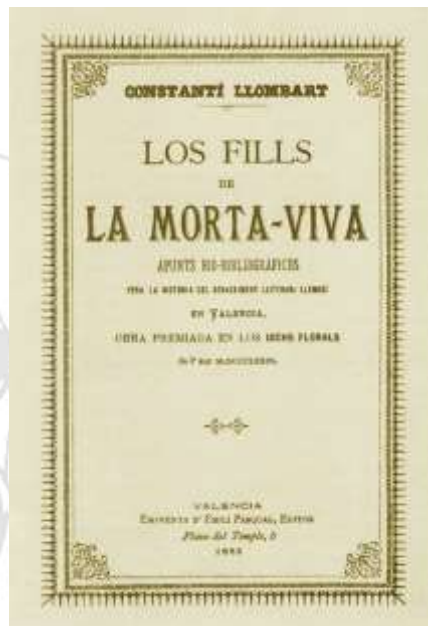
En els Jocs Florals d'aquell any actuà de mantenedor Víctor Balaguer, donant suport moral i conformitat al pensament regionaliste del que Llobart era l'iniciador i que Balaguer propagava en natural entusiasme.

Llorente va crear *La Revista de València*, el lema de la qual fon "Tot per a València i València per a la mare Espanya". Llobart contraatacà creant el periòdic humorístic-satíric *El Doctor Cudol*, repartint en el primer número la *Rondalla de rondalles* de Carles Ros, pero al segon número desaparegué.

Tot açò va afectar a la salut de Llobart, el seu cos necessitava de l'aire de la montanya i iquè de València per a dirigir-se a Bunyol. León Roca afirma: "la decadència ha començat". [LEÓN ROCA, 1995].

Despuix de recuperar-se de la seua malaltia, Llobart publica en 1882 *Lo darrer agermanat*, un drama en un acte i en vers que tracta sobre un tema històric valencià, la Germania i Vicent Peris -el darrer agermanat-. D'esta publicació no es va escriure ni una sola crítica.

En 1884 el *Calendari llemosí* deixà de publicar-se. *Las Provincias*, en més mijos, havia iniciat la publicació del seu *Almanaque*, en paregut contingut al que iniciara Llobart.

Los Fills de la Morta-Viva. Premiada en els primers Jocs Florals.

També s'ha de recordar que, sorprenentment, Llobart escriu en castellà el més íntim i pur sentiment que en el cor va poder aniar: l'amor. A Nelina (Manuela Inés Rausell) li va dedicar una llarga sèrie de versos a on demostrà la seua madurea com a poeta. Est era el començament d'un projecte, fer un llibre compost de mil i un sonets.

Eixe mateix any 1884 es va suspendre la Fira de Juliol degut a l'aparició del còlera, que segons les estadístiques va provocar 21.612 morts en València ciutat.

En estos temps difícils publicà Llobart *La Suiza valenciana. Guía de Buñol*, una història de la vila, de les seues famílies, dels privilegis que gojava i de les seues rodalies.

En el catàlec publicat per l'editor Ortega figuren les següents obres, alguna de les quals no ha segut possible trobar: *Leyendas contemporáneas*; *Casimiro Barello: memorias de un penitente*; *Matilde, historia de una modista*; *El fantasma de la dicha* i *El entierro del amor*.

En octubre de 1884 conseguix de la Junta de Govern de Lo Rat Penat que fora nomenat orgue oficial de la Societat la seua publicació periòdica *Lo Rat-Penat*, d'aparició quinzenal, que durà set números.

En els Jocs Florals de l'any 1886, que es celebraren el 7 de maig com a excepcional col·laboració a les festes en honor a la Mare de Deu dels Desamparats, Llobart, es va presentar en el poema històric titulat *La Copa d'Argent*, en el qual va aconseguir la Flor Natural. Flor que havia d'entregar a una dama, per a convertir-la en la regina de la festa. L'elegida fon Na Manuela Inés Rausell -Nelina-. Abdós pujaren a l'escenari del Teatre Principal, i allí es juntaren lo més volgut de Llobart: la seua obra poètica, la seua obra creadora, Lo Rat Penat, la seua obra lírica, els Jocs Florals, i el seu amor -no correspost- Manuela Agnés Rausell.

Manuela Agnés Rausell (Nelina), 1887. Regina dels VII Jocs Florals.

En l'any 1887 començà una tercera edició, molt modificada i ampliada, del *Diccionario valenciano-castellano* de Josep Escriu i Martínez, obra inacabada que conclogué qui havia segut el seu col·laborador i discípol Ramon Andrés Cabrelles. Encapçalaven esta edició unes normes ortogràfiques i unes consideracions sobre problemes lingüístics confeccionades pel mateix Llobart.

En este mateix any finalisà Llobart el llibre *Valencia antigua y moderna*. És este el màxim esforç realitzat per un sol escriptor i el monument més considerable que s'haja pogut alçar a la cultura i a l'història de València. És un treball d'anys de busca i d'investigació. No solament radica la seua importància en el temps utilitzat en la seua redacció, el seu verdader valor està en el cúmul de senyes i en l'amplitud de coneiximents que el seu autor demostrava posseir.

En res va modificar la vida econòmica de Llobart l'aparició d'esta obra. La prosperitat no aplegà. Lo que si que arribà va ser la mort, inesperada, de sa mare. Llobart sentia que es quedava a soles. Per a evitar-ho, li va propondre a Andrés Cabrelles que la seua família -que també vivia junt ad una atra- i ell, se n'anaren a viure a un pis que Llobart havia heretat de sa mare. El pare i la madrastra de Cabrelles anaren a vore la casa i acceptaren la proposta.

El dia 5 de gener de 1888 se sap que Llobart va formar una nova societat, nomenada L'Oronella, com a réplica a Lo Rat Penat, entitat en la que ya no combregava. En un convit, celebrat en la Fonda de París, es constituí i prenen possessió dels seus càrrecs en la nova societat els membres elegits.

Els Jocs Florals d'eixe any, celebrats durant la Fira de Juliol, supongueren per a Llobart un gran èxit ya que serà proclamat "Mestre en Gai Saber" al afegir, als premis que ya posseïa d'estos Jocs, els de la present edició: segon accèssit per la poesia *L'Albat*, el premi a un romanç històric, un atre per la biografia d'Ausias March, i el premi de la Sociedad Económica de Amigos del País per la seua "Historia de la Cartuja de Porta-Celi".

Segons nos diu Andrés Cabrelles en la seua *Biografia intima* de Constantí Llobart, este era un home silenciós i al que li agradava passar inadvertit. En l'aspecte polític, pensà en un regionalisme republicà i federal, descentralisador en quant a l'administració, pero formant una unitat de nació, dins de la varietat regional.

A principi de l'any 1890 es va produir una atra epidèmia de còlera; es varen prohibir les festes de carrer i no es permeteren espectàculs de molta aglomeració, se suspengueren les classes i els teatres tancaren. Llobart, una volta més, donà mostra de la seua noblea i grandea d'esperit formant la societat La Cruz Blanca, societat humanitària, per ad aquell temps de dolor i mort, composta per voluntaris que varen expondre les seues vides en auxili dels necessitats.

Ramón Andrés Cabrelles, de Navas, 1948.

Cabrelles fon el discípul predilecte de Llobart.

Finalizada l'epidèmia s'organisà una funció de teatre a benefici dels familiars de l'únic membre de la Societat mort a conseqüència dels seus servicis. Entre Llobart i Andrés Cabrelles escrigueren l'obra *La Cruz Blanca*, que va ser estrenada, en gran concurrència de públic, el 23 d'octubre en el teatre Russafa.

En el més de setembre Teodor Llorente li va guanyar una vegada més la mà a Constantí Llobart, ya que l'Ajuntament de València el nomenà croniste de la ciutat. A pesar dels mèrits i qualitats més que suficients de Llobart, una vegada més es quedà sense el reconeiximent per part de l'oficialitat valenciana.

Com a anecdòtic n'hi ha que mencionar que el 20 de novembre de 1890 Llobart va inscriure en el registre de patents i marques un invent nomenat "La Veloz-Transport", projecte en el que tenia l'intenció de fer arribar al Port de València el vi procedent d'Utiel i Requena... degudament canalisat.

En els seus darrers anys recuperà les seues posicions polítiques de joventut -republicanisme federal- i agrupà entorn a d'ell a diversos jóvens en els que, en major o menor

mida, influí: Rafel Altamira i Cervera, Vicent Blasco Ibáñez, Lluís Bernat i Ferrer, Andrés Cabrelles, etc.

Com a una incursió esporàdica en política es pot considerar l'actuació de Llobart en les eleccions a diputats provincials, presentat pel partit de Blasco Ibáñez. Llobart fea de portaveu poètic en les reunions polítiques pels pobles de la província, rebent els elogis que com a poeta es mereixia, encara que no ixqué diputat en els comicis del 11 de setembre de 1892.

Com a conseqüència de la campanya política Llobart descobrí el llibre *Cantos da miña terra* de Manuel Curroz Enríquez, poeta gallec revolucionari. Llobart començà a traduir alguns cants, que publicà en el semanari *La Bandera Federal*. Poesies que agradaren molt a Blasco Ibáñez, en el que últimament havia estretit les relacions.

La mampresa editorial que va iniciar Blasco Ibáñez en Francesc Sempere, que fructificaria en l'Editorial Prometeo, fon deguda principalment a l'intervenció de Llobart.

Sempere era propietari d'una llibreria de vell en la que es feen tertúlies. En una d'estes tertúlies coincidiren Sempere, Blasco Ibáñez, Sanchis Sivera, Llobart i Andrés Cabrelles; i parlant-se de que Llobart estava traduint *Cantos da miña terra*, Sempere s'oferí a publicar-lo en un pròlec de Blasco Ibáñez. Blasco va escriure un pròlec arrebatador i de tons grandiloqüents; alabava l'obra, pero alabava més al poeta Llobart, a qui considerava el seu mestre, un revolucionari, i a qui va dedicar els més encesos elogis i les paraules més carinyoses que ningú, jamai, poguera dir-li.

Nos referix el seu discípul Andrés Cabrelles que: "Llobart a poc a poc anava canviant de caràcter. Es va tornar taciturn". [LEÓN ROCA, 1995]. No eixia de casa, pero no escrivia, li resultava ya dificultós. Tan sols llegia.

El dia 25 de març de 1893 Llobart es va quedar en lo llit; es queixava de fortes rampes. Rebé la visita de diversos meges que diagnosticaren depressió nerviosa. El dia 30 de març, estant dormit, i tenint al seu discípul al costat, Llobart va morir.

Els seus correligionaris federals li feren un soterrar civil i per esta causa no acodiren ni autoritats locals ni representació de Lo Rat Penat, en lo que esta societat deixà al seu fundador sense l'homenage que es mereixia. La cerimònia del seu soterrament (laic, en el cementeri civil i en l'ataüt cobert per la bandera republicana) constituí un cert escàndal local.

En Castelló, el seu gran amic, el patriarca castellanenc Gaetà Huguet Breva, li dedicà un artícul en el diari *El Liberal*, "En honor del poeta Llobart", que supongué una lloança a la vida i obra de Llobart i que tingué una ampla repercussió, degut precisament a la *autoritas* que representava Gaetà Huguet.

La figura de Constantí Llobart es, pot ser, la més indiscutida i majoritariament reconeguda per les diferents tendències del valencianisme posterior, tant cultural com polític. Se li reconeix, sense dubte, un paper fonamental en la recuperació identitària i l'afiançament del moviment de la Renaixença, i inclús, per ad alguns grups polítics valencianistes posteriors, es l'iniciador de la vertent socio-política del moviment valencianiste.

Vicent Blasco Ibáñez, discípul i admirador de Constantí Llobart, que acabà integrant ad este en el seu partit republicà.

Obra:

Prosa i vers

- *Al mar*. Primer romanç.
- *En lo Mercat de València*, 1864. Comèdia.
- *La calúmnia castigada*, 1864. Milacre vicentí.
- *A València*, 1866. Poema.
- *Cants republicans*, 1868. Destinats a l'Orfeó del Centre Popular.
- *Himno* que el Orfeón Republicano de Valencia dedica al eminent orador Emilio Castelar, con motivo de su llegada a esta población, 1871.
- *Justícia contra justícia*, 1872. Drama.
- *Niu d'abelles: epigrames llemosins*, 1872. Reedat en 1876. Epigrames en valencià.
- *La esclavitud de los blancos*, 1872. Drama. Estrenada en 1873.
- *Trece días de sitio o los sucesos de Valencia: Narración histórica en la cual se refieren detallada e imparcialmente los memorables acontecimientos de esta ciudad...* Crònica de la revolució cantonal valenciana, 1873. Crònica periodística.
- *Flores y perlas: poesías morales*, 1873. Poesies i faules.
- *El Mesías Prometido*. 1873. Drama.
- *La corona del martirio*, 1876. Adaptació d'una comèdia en vers.
- *¡La sombra de Carracuca! Juguete cómico-lírico bilingüe en un acto y en vers*. Coautor Luís Cebrián i Mezquita, 1876. Sarsuela.
- *Obres festives compostes segons antiga, general i molt rasonable tradició pel pare Francesch Mulet, frare profés dominic*, 1876. Llibre humorístic.
- *Cabotes y Calaveres. Melonar de Valencia: galeria de retratos de personaches sélebres dibuixats a la ploma, en serio y en broma y en llenguache bilingüe*, 1877. Semblances humorístiques.
- *Alabanzas de las lenguas*, 1877. Edició del clàssic de Martín de Viciana.
- *Lo procés de les olives*, 1877. Edició del clàssic de Bernat Fenollar, Jaume Gassull i Joan Moreno.
- *Abelles y abellerols: sent y un epigrames*, 1878. Epigrames festius.
- *Excel·lències de la llengua llemosina: discurs panegíric llegit en la solemne sessió inaugurativa de Lo Rat-Penat*, 1878
- *Tabal y donsayna: festes, costums y mals visis: pintats a la valenciana...*, 1878. Recull de festes.
- *Tipos d'auca: retratos, carases y carasetes*, 1878. Retrats epigramàtics de personages valencians.
- *Los Fills de la Morta-Viva. Apunts bio-bliogràfics per la història del Renaixement lliterari llemosí en València*, 1879.
- *Ensayo de ortografía lemosino-valenciana*. Obra premiada en els Jocs Florals de 1880
- *La joya de Carcagente ó El hallazgo de la Virgen de Aguas Vivas: Auto en tres actos y en verso*, 1881. Obra que es conserva manuscrita.
- *Un canto heróico y una tradición índica*, 1881. Traducció.
- *Lo darrer agermanat*, 1882. Drama.
- *Matilde: historia de una modista*, 1884. Poema.
- *Casimiro Barelló Morelló. Recuerdos de un penitente*, 1884.
- *La Suiza valenciana: guía de Buñol y sus alrededores*, 1884. Ensaig.
- *L'Agüela Puala*. Sarsueleta còmica en un acte. Paròdia de *La Sonàmbula*. 1886.
- *Diccionario valenciano-castellano* de Josep Escrig, 1887. Reedició ampliada.
- *La Copa d'Argent: llegendes del segle XVI*, 1887. Poema.

- *Valencia antigua y moderna. Guía de forasteros*, la más detallada y completa que se conoce. 1887. Història.
- *La mort del Conqueridor*. Poema inèdit.
- *Diario de un peregrino a Tierra Santa*, 1889. Traducció de l'obra de Jacint Verdaguer.
- *L'Albat*, 1889. Poema.
- *La Cruz Blanca: apropósito en un acto y en verso*, 1890. Teatre.
- *La cullita de la seda*, 1891. Poesia.
- *A les Torres de Quart*, 1891. Poema.
- *Lo Compromis de Casp*. Poema inèdit.
- *Aires de mi tierra: poesías gallegas*, 1892. Traducció de *Cantos da miña terra*.
- *L'Agüela Puala*. Coautor Ricardo Cester. 1892. Sarsueleta en un acte.
- *La muerte de Nerón*. Traducció del drama de Victor Balaguer
- *Patriotisme y Llibertat: romanç històrich en que celebren los fets lliberals de Castelló de la Plana*, 1892. Poesia.

Participació en premsa

- *La Gaceta Popular*, 1866. Li publicà un poema.
- *El Fàrrago*, 1867. Director.
- *El Diablo Cojuelo*, 1868. Colaborador.
- *La Propaganda Republicana*, 1870. Director.
- *La ilustración republicana federal*, 1871-1872. Publicà poemes en castellà.
- *Don Manuel. Periòdic més sério qu'un titot*, 1874.
- *Lo Rat-Penat. Calendari llemosí*, 1874-1883. Director.
- *El Pare Mulet*, 1877. Director.
- *El Bou Solt*, 1877. Director.
- *El Doctor Cudol*, 1880. Director.
- *Almanaque de "Las Provincias"*, 1884. Colaborador.
- *La Bandera Federal*, 1892. Colaborador.
- *Lo Rat-Penat. Periòdic lliterari quincenal*. Decembre 1884 - Abril 1885.

Cronologia comentada de la seua obra escrita

Any d'edició	Títol
¿?	<i>Al mar</i> . Primer romanç, en versos endecasílaps.
1864	<i>En lo Mercat de València</i> . La seua primera obra, un joguet valencià d'ambient popular.
1864	<i>La calúmnia castigada</i> . Un milacre tret de la vida de Sant Vicent Ferrer, mai representat.
1866	<i>A València</i> . Poema que Pelayo del Castillo li publicà en el periòdic <i>La Gaceta Popular</i> .
1867	<i>El Farrago, periódico sin ton ni son, ni sin saber por qué</i> . El seu primer semanari, del qual van vore la llum tres números.
1868	<i>El Diablo Cojuelo</i> . Revista satírica de ràpida extinció. Colaboració.
1868	<i>La Propaganda Republicana</i> . Revista editada durant les revolucions cantonals, en la que pretenia donar a conèixer l'obra dels enciclopedistes francesos.
1870	<i>La Propaganda Republicana</i> . Diari que durà des d'abril fins als mes de juny.
1871	Comença a col·laborar en <i>La Ilustración Federal</i> publicant poemes en castellà.
1871	<i>Cantos republicanos</i> . Obra que li valdria el nomenament de soci d'honor de la Joventut Republicana.
1871	<i>Himno</i> que el Orfeón Republicano de Valencia dedica al eminent orador Emilio Castelar, con motivo de su llegada a esta población.
1872	<i>Justicia contra justicia</i> . El seu primer drama. Alegoria dramàtica en un acte i en vers, escrita contra la pena de mort.
1872	<i>Niu d'abelles: epigrames llemosins</i> . En esta obra inicia la seua tasca dins de la Renaixença valenciana. En el pròleg fa una exaltació de la llengua i la pàtria valencianes, el condol per l'oblit del passat i la llamentació per l'actitut apàtica dels valencians. Inclou creacions d'uns altres autors. Acabà en el quint número. Una segona edició en 1876. http://bivaldi.gva.es/en/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=1003548
1873	<i>La esclavitud de los blancos</i> . Drama social, en tres actes i en vers, que demana l'abolició de les quintes.
1873	<i>Trece días de sitio o los sucesos de Valencia: narración histórica en la cual se refieren detallada e imparcialmente los tan memorables como tristes acontecimientos de esta ciudad...</i> Hi ha una edició moderna: <i>Crònica de la revolució cantonal, durant la primera República</i> . València, 1973. http://bivaldi.gva.es/es/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=1004020 Ad esta obra respongué Francisco Peris Mencheta en 1874 en una obra que titulà <i>Refutación a Trece días de sitio</i> . http://bvpb.mcu.es/es/consulta/registro.cmd?id=405854
1873	<i>Flores y perlas: poesías morales</i> . Junt a Sanmartín i Aguirre. http://bivaldi.gva.es/va/catalogo_imagenes/imagen.cmd?path=1002948&posicion=1
1873	Comença a col·laborar en <i>El Mercantil Valenciano</i> , publicant articles, sonets, versos...
1873	Junt a Joaquim Balader escriu una peça teatral per als Chiquets Òrfens de Sant Vicent Ferrer.
1874	<i>Lo Rat Penat: Calendari llemosí corresponent al present any (...)</i> . "Compost ab la distinguida col·laboració dels més reputats escriptors de València, de Catalunya i de les Illes Balears per En Constantí Llombart. València, 1874-1883, deu volums". Serà l'origen de la futura societat del mateix nom.

1876	<i>La corona del martirio</i> . Drama en un acte i en vers. Adaptació d'una comèdia francesa.
1876	<i>Niu d'abelles: epigrames llemosins</i> . Llibreria de Pasqual Aguilar. http://bv2.gva.es/es/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=1003548
1876	<i>¡La sombra de Carracuca!</i> Joguet còmic-líric bilingüe en un acte i en vers, escrit junt a Lluís Cebrián i Mezquita. Música del mestre Cortina. http://bivaldi.gva.es/es/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=1003904
1876	<i>Obres festives compostes segons antiga, general y molt rahonable tradició pel pare Fransesch Mulet, frare profés dominic</i> . (1624-1675). Edició del clàssic de Francesc Mulet. Llibre humorístic de sal grossa. Els poetes seguidors de Llorente, no comprenien estes publicacions i es va creant una diferenciació estètica que allunta més que unix. http://bivaldi.gva.es/es/consulta/registro.cmd?id=1906
1877	"En Joaquim Balader. Apunts biogràfics". Lo Rat Penat.
1877	<i>El Pare Mulet, semanari impolític i Bòu sòlt</i> . Que dirigí junt a Josep Maria Blesa. Ací descobrim un Llobart atent als batecs de la ciutat de València en que viu, eixercint de periodiste, reflexionant com a tal, denunciant la fam, les creences i supersticions, la ciutat sempre de festa, els negociets dels poderosos, els abusos de poder, la marcha econòmica i cultural i un llarc etcètera de trossos i mossos.
1877	<i>Cabotes y calaveres. Melonar de Valensia: galeria de retratos de personaches sélebres dibuixats a la ploma, en serio y en broma y en llenguache bilingüe</i> . Junt a Sanmartín i Aguirre. http://bivaldi.gva.es/es/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=1003453
1877	Reimprimix, en edició facsímil el <i>Libro de alabanzas (de) las lenguas hebrea, griega, latina: Castellana y Valenciana</i> de Rafael Martí de Viciàna, en la Llibreria de Francisco Aguilar. S'edità dins del projecte d'una Biblioteca Valenciana.
1877	Reimprimix <i>Lo procés de les olives</i> , de Mossén Fenollar, dins del projecte d'una Biblioteca Valenciana.
1877-1878	Reproducció dels periòdics de Bernat i Baldoví <i>La Donsayna, El Tabalet, El Sueco</i> .
1878	<i>Abelles y abellerols. Sent y un epígrames</i> . Llibreria de Manuel Vilar. http://bv2.gva.es/va/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=1002053
1878	<i>Excel·lencies de la llengua llemosina: discurs panegírich llegit en la solemne sesió inaugural de Lo Rat Penat</i> . http://bv2.gva.es/es/catalogo_imagenes/imagen.cmd?path=1002918&posicion=1
1878	"N'Eduard Escalante. Apunts biogràfics". Lo Rat Penat.
1878	<i>Tabal y donsayna: festes, costums y mals visis: pintats a la valenciana</i> . http://bivaldi.gva.es/es/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=1003967
1878	<i>Tipos d'auca: retratos, carases y carasetes</i> . http://bivaldi.gva.es/es/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=1003984
1879	"En Jacint Labaila. Apunts biogràfics". Lo Rat Penat.
1879	"En Fèlix Pizcueta. Apunts biogràfics". Lo Rat Penat.
1879	"En Teodor Llorente. Apunts biogràfics". Lo Rat Penat.
1879	<i>Los Fills de la Morta Viva: Apunts bio-bibliogràfichs per la història del Renaixement lliterari llemosí en València</i> . http://bivaldi.gva.es/consulta/registro.cmd?id=269
1880	<i>Ensayo de ortografía lemosino-valenciana</i> . Obra premiada en els Jocs Florals de València de 1880.
1881	<i>La joya de Carcagente ó El hallazgo de la Virgen de Aguas Vivas: Auto en tres actos y en verso</i> . Manuscrita. http://bv2.gva.es/es/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=1010096

1882	<i>Lo darrer agermanat</i> . Episodi dramàtic en un acte. Intent de construcció d'un teatre històric nacional valencià. http://www.lluisvives.com/servlet/SirveObras/llomb/04705018790470640759079/index.htm
1883	<i>Diccionari Escrig-Llombart</i> . Reedició del diccionari de José Escrig.
1884	<i>Matilde: historia de una modista</i> . http://bv2.gva.es/es/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=1003450
1884	<i>Casimiro Barello Morello</i> . Recuerdos de un penitente. http://bv2.gva.es/es/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=1002346
1884	<i>La Suiza valenciana: guía de Buñol y sus alrededores</i> .
1884	<i>Lo Rat Penat: Periòdich lliterari quincenal</i> . Orgue oficial de la Societat d'Amadors de les Glòries Valencianes, en el que col·laboraren escriptors valencians, catalans y mallorquins, del qual era director. 1884-1885. Huit números.
1886	<i>L'Agüela Puala</i> . Sarsueleta còmica en un acte. Paròdia de <i>La Sonàmbula</i> . Escrita junt a Ricard Cester Mendoza. Música del Mestre Cortina. http://bivaldi.gva.es/es/consulta/registro.cmd?id=105
1887	<i>Diccionario valenciano-castellano</i> de D. José Escrig y Martínez. <i>Tercera edición corregida y aumentada con un considerable caudal de voces, frases, locuciones, modismos, adagios y refranes, de que las anteriores carecían, y precedida además de un nuevo prólogo, la biografía de su autor, y un Ensayo de Ortografía lemosino-valenciana por una sociedad de literatos bajo la dirección de D. Constantino Llombart</i> . Imprenta de Pasqual Aguilar.
1887	<i>La Copa d'Argent: llegendes del segle XVI</i> . En esta obra guanyà en 1886 la Flor Natural dels Jocs Florals de la Ciutat i Regne de València. http://bivaldi.gva.es/en/consulta/registro.cmd?id=256
1887	<i>Valencia antigua y moderna. Guía de forasteros</i> , la más detallada y completa que se conoce. http://bivaldi.gva.es/es/consulta/registro.cmd?id=309
1888	<i>La mort del Conqueridor</i> . Poema inèdit.
1889	<i>Diario de un peregrino a Tierra Santa</i> . Traducció de l'obra de Jacint Verdager.
1890	<i>La Cruz Blanca</i> : apropósito en un acto y en verso. Escrit junt a Ramon Andrés Cabrelles.
1891	<i>La cullita de la seda</i> . Premi poètic en els Jocs Florals de València.
1891	<i>Lo Compromis de Casp</i> . Poema inèdit.
1892	<i>Aires de mi tierra: poesías gallegas</i> . Traducció de <i>Cantos da miña terra</i> de Manuel Curros Enríquez. <i>La muerte de Nerón</i> . Traducció del drama de Víctor Balaguer.
1892	<i>Patriotisme y Llibertat. Romanç històric en que se celebren els fets lliberals de Castelló de la Plana</i> . Imprenta Ripollés. http://bivaldi.gva.es/es/consulta/registro.cmd?id=2571

Bibliografia consultada

- AHUIR, Artur i PALAZÓN, Alicia. *Historia de la Lliteratura Valenciana*. Volum II. Real Academia de Cultura Valenciana i L'Oronella. València, 2002
- BLASCO, Ricardo. *Constantí Llombart i "Lo Rat-Penat"*. *Periòdich Il·literari quincenal (1884-1885)*. Diputació de València, 1985.
- LEÓN ROCA, Josep Lluís. *Constantí Llombart. Lo Rat Penat*. València, 1995.
- LLOMBART, Constantí. *Los Fills de la Morta-Viva*. Ed. León Roca. València, 1973.
- LLORIS I VALDÉS, Manuel. *Constantí Llombart*. Institució Alfons el Magnànim. València, 1982.
- MARTÍNEZ RODA, Federico (coord.). *Historia de Lo Rat Penat*. Lo Rat Penat. València, 2000.
- PÉREZ PUCHE, Francisco. *Teodoro Llorente*. Colecció "Personajes Valencianos", nº 7. Ajuntament de València, 2009.
- SANCHIS GUARNER, Manuel. *El sector progressista de la Renaixença valenciana*. Universitat de València, 1978.
- SALA GINER, Daniel. *Teodor Llorente i Olivares. La coherencia d'una vida*. Lo Rat Penat. València, 2011.
- VV.AA. *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana*. Volum 7. Mas Ivars editores. València, 1972.
- VV.AA. *Lo Rat Penat*. Serie Minor, nº 33. Consell Valencià de Cultura. València, 1996.
- Web: Biblioteca Bivaldi. Biblioteca Valenciana:
<http://bv2.gva.es/es/cms/elemento.cmd?id=estaticos/paginas/inicio.html>